

18 Nisan 1999 seçimleri öncesinde Türk medyası

"Türkiye'de Medya ve Seçimler" yayımlandı

18 Nisan 1999 seçimleri sürecinde yazılı ve görsel basının üstlendiği rol

Kanal D, Star ve TRT 1'deki haberler, söyleşi ve tartışma programları

Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet, Sabah, Türkiye, Zaman, Akit ve Yeni Yüzyıl gazetelerindeki haberler, köşe yazıları ve siyasal reklamlar.

Televizyon kanalları ve gazetelerin siyasal partiler karşısındaki tavrı

Konrad Adenauer Vakfı

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Medya İzleme Grubu

İsteme adresi: Konrad Adenauer Vakfı, Ahmet Rasim Sokak No: 27 Çankaya 06550 Ankara
Telefon 0312 440 40 80 (pbx) Faks 0312 440 32 48

Çiğnenen Onurlar ya da Gazetecilikte Etik Sorunlar

Özet

Günümüzde basın yayın alanındaki gelişmeler, kimi sorunları, bu arada kimi etik sorunları da birlikte getirdi. Bu yazı "basın etiği", "iletişim etiği", "gazetecilik etiği" vb. adlarla karşımıza çıkan bu alandaki etik sorunları felsefe penceresinden aydınlatma girişimidir. Bu alanda görülen etik sorunların ayırıcı özellikleri ortaya konulduktan sonra, bu sorunların diğer uğraşı alanlarındaki etik sorunlarla benzerliğine dikkat çekilmiştir. Etik sorunların genelde yanlış değerlendirmeden kaynaklandığı, doğru değerlendirmenin ise ancak bilgiyle yapılabileceği dile getirilmiş; yanlış değerlendirmelerin yanlış eylemlere, bunların da insanın değerinin ya da insan onurunun çiğnenmesine yol açtığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Ethical Problems in Journalism

Abstract

The developments in the mass media have produced, among others, also ethical problems. This paper is an attempt to look from a philosophical viewpoint at the ethical problems we face within this field which appear under different denominators such as "media ethics", "communication ethics", "journalistic ethics" etc. After putting forward the specificity of the ethical problems in this field, this paper calls attention to their similarity with ethical problems faced within other professions. It tries furthermore to show that most of these ethical problems stem from false evaluations of events or situations. It is emphasised that these false evaluations lead to wrong actions which damage human dignity. Right evaluations, on the other hand, can be made possible with knowledge.

Harun Tepe
Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Çiğnenen Onurlar ya da Gazetecilikte Etik Sorunlar

1
Şüphesiz rating rüzgarının etkisi dışında kalan, gazeteciliğin amaçlarına uygun yayın yapan ya da yapmaya çalışan basın yayın organları da var ve bunlar güçlükle de olsa varlıklarını sürdürmekte. Ne var ki basında büyük sermayenin egemenliğinin ve tekelleşmenin artmasının bir sonucu olarak hem bu türden basın yayın organlarının sayısı gittikçe azalmakta, hem de etki alanları daralmaktadır.

Basın ve yayın organlarındaki gelişmeler, kişilerin kendi görüş ve kararlarının, hatta bakış açılarının oluşturulmasında bu organların belirleyici etkisinin sürekli artması, içinde yaşadığımız dönemin göze çarpan özelliklerinden birisi haline geldi. Bu durum basın yayın organlarının şu ya'bu amaçla kullanılmasında tehlikesini de birlikte getirdi. Her etkili araç gibi basın-yayın organları da farklı amaçlarla kullanılmaya başlandı.

Basın yayın organlarının gittikçe daha fazla ticari kuruluşlar haline gelmesi ya da ticaretin daha öne çıkıp bu kurumların kamusal niteliklerinin geri plana itilmesi kimi sorunları, bu arada kimi etik sorunları da beraberinde getirdi. Amaç olan araç, araç olan amaç oldu. Gazete çıkarmak ya da radyo-televizyon yayını yapmak, kimi başka amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar haline geldi. Habercilik ve bilgilendirme çoğu kez ticari kaygıların gerisinde kaldı. Haber değeri taşıyan yerini ilgici çekici ve etkileyici olana bıraktı ya da ancak sansasyonel olan, duygulara seslenen şeylerin haber değeri taşıdığı düşünölmeye başlandı. Biçim özü belirler oldu. Görüntü ve/veya ses, haber içeriğinin önüne geçti. Etkileme, olan biteni aktarmanın, bilgilendirmenin yerini aldı. Medya hızla bir "medium" olma işlevinden uzaklaşmaya başladı¹.

Ülkemizde basın-yayın alanındaki hızlı değişimin/gelişimin bir sonucu olarak yoğun bir biçimde yaşanan bu türden sorunlar, aynı değişimi daha yüzyılın ortalarından yaşayan ABD

ve Avrupa ülkelerinde de ortaya çıkmış, çeşitli tartışmalara yol açmıştı. Büyük basın-yayın kuruluşları ya da onların meslek birlikleri tarafından geliştirilen meslek etik ilkeleri (kodları), bu tartışmaların sonuçlarından biriydi. Artan etik sorunlar bu türden etik kodlarla, yapılması ve yapılmaması gerekenleri dile getiren kimi davranış normlarıyla önlenmeye çalışıldı. Etik sorunlara ilişkin duyarlılık artışı bu kodların uygulanması yönünde baskı unsuru da oluşturdu. Gerek mesleğin içinden gerekse dışından gelen eleştiriler bu yönde etkili oldu. Gazetecilikte etikten, gazetecilik etiğinden bir basın ya da medya etiği gereksiniminden daha sık söz edilmeye başlandı. Ama gerek gazetecilikte etik sorunlar diye dile getirilen sorunlara gerekse bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerine bakıldığında, bu tartışmaların çok yönlü karışıklıklar ya da karıştırmalar taşıdığını görmekteyiz. Bu yazı bu türden sorunları aydınlatma, bir yol açma girişimidir.

Öncelikle gazetecilikte etik sorunların ne türden sorunlar olduğuna bakalım; çünkü gazetecilikteki etik sorunları tümüyle yok sayma eğilimi kadar her türlü sorunu etik sorun sayma eğilimiyle de karşılaşmaktayız bugünlerde. En azından kendileri etik sorunlar olmayan, ama sonuçta etik sorunlara da yol açabilen kimi sorunların etik sorun sayıldığına tanıklık etmekteyiz. Bu nedenle gazetecilikte karşılaşılan etik sorunların özelliklerinin, diğer uğraşı alanlarında karşılaşılan etik sorunlarla ortak ve farklı yanlarının ortaya konulması gerekmektedir.

Gazetecilikte karşılaşılan etik sorunları kimi örneklerden yola çıkarak, bu örnek olayların ortaya çıkardığı soruları aydınlatarak ele alalım. Örneklerden ilki bir öyküden—ama yaşanan bir olayın etkisiyle kurgulanmış bir yazın metninden— Heinrich Böll'ün tanınmış yapıtı *Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru*'ndan alındı. Senaryolaştırılıp filmi yapılan, oyunlaştırılıp sahneye konulan, bizde de iyi bilinen bir yapıt bu. Kitapta anlatılan kendi halinde, dürüst ve çalışkan bir genç kadının, 27 yaşındaki Katharina Blum'un öyküsü. 20. 2. 1974 Çarşamba günü saat 18.45 sıralarında genç kadının arkadaşının evindeki bir partiye katılmak üzere evinden ayrılmasıyla başlayıp, 4 gün sonra 24. 2. 1974'te saat 12.15 sıralarında gazeteci Werner Tötges'i öldürmesiyle biten bir öyküdür bu. Bugün haberi yapıp kullanılsa, ratingi yüksek olabilecek bir öyküdür anlatılan. Ama bugün kendisini rating kaygısı olarak gösteren—örneklerine günümüzde de sıkça rastlanan— "sorunlu" bir gazetecilik anlayışının yol açtığı bir öyküdür de aynı zamanda.

Katharina Blum karnaval esnasında katıldığı bir partide, gerçek kimliğini bilmeden, Ludwig Götten adında —polis tarafından uzun zamandır aranan ve o gece de partiye katılan bir sivil polis tarafından izlenen— bir soygun zanlısıyla tanışır. Kısa sürede birbirlerine ısınırlar ve aralarında sıcak bir ilişki başlar. Geceyi Katharina Blum'un evinde geçirirler. Sabahın erken saatlerinde L. Götten, Katharina Blum'un gösterdiği gizli geçitten, onun anahtarını verdiği şehir dışında bir evde saklanmak üzere polisler görünmeden evi terkeder. Evi kuşatma altında tutan polis Katharina Blum'u sorguya alır. Blum'un söylediklerine, aralarındaki ilişkinin bir önceki gece başladığına inanmaz. Ondan evine girip çıkan erkek ziyaretçilerin isimlerini ister. Katharina Blum olayla hiçbir ilişkisi olmayan, ayrıca erkek arkadaşları da olmayan bu kişilerin isimlerini vermez. Evinde bulunan çok pahalı bir yüzüğün kimin hediyesi olduğunu— yine olayla hiçbir ilgisi olmadığı için— da açıklamaz.

Haber gazetede Katharina Blum'un büyük bir fotoğrafı ve "Haydutun Sevgilisi Katharina Blum Kendisini Ziyaret Eden Er-

keklerin Adlarını Gizliyor" başlığıyla yer alır. Haberde Katharina Blum'un uzun zamandır aranan kişinin sevgilisi olduğunun tahmin edildiği, soğuk kanlı ve kurnaz bir kişi olduğu, suç işlemeye meyilli bir tip olduğu; babasının komünist, annesinin de kiliseden şarap çalıp bunu kilisede sevgilisiyle içebilecek kadar sorumsuz birisi olduğu yazılır. Haberin sonunda evin yasa dışı kişilerin bir toplanma yeri olup olmadığı, bu yaşta bir kadının nasıl olupta ev sahibi olabildiği, onun da sevgilisi gibi banka soygununa katılıp katılmadığı soru biçiminde, ama suçlayıcı bir ifadeyle verilir. Gazete daha sonraki günlerde de Katharina Blum'un özel yaşamına ilişkin ulaşabildiği herşeyi —pek doğru olmayan bir biçimde— ortaya serer. Onun yakınlarına ve ağır hasta olan annesine ulaşarak, onların söylediklerini çarpıtarak yayınlar. Bu görüşme ağır hasta olan annenin ölümüne yol açacak, ama buna ilişkin haber gazetede "kızının yaptıklarını öğrenen anne şoka girip yaşamını yitirdi" biçiminde verilecektir.

Gazetenin her iki baskısını sorgulamayı yapan görevlilere gösteren Katharina Blum, onlara "kendisini bu pislige karşı korumak ve kaybolan(çiğnenen) onurunu iade etmek için devlet hiçbir şey yapamaz mı" sorusunu yöneltir; gazete ise polisin Ludwig Götten'in sorgulamasını yumuşak bularak, "acaba bizim sorgulama yöntemlerimiz çok mu yumuşak? ", "İnsan olmayanlara karşı da insanca kalmak gerekir mi" sorularını.

Sonuçta adamın suçlandığı gibi banka soyguncusu olmadığı, sanıldığı gibi kimseyi öldürmediği anlaşılır, tek suçu silah bulundurmaktır. Kendisiyle mülakat yapmak için evine gelen gazeteciyi çantasında hazırladığı silahıyla bekleyen Katharina Blum ise onun kaba bir biçimde dile getirdiği sevişme teklifine silahını ateşliyerek yanıt verir. Herşeyini kaybettiği duygusunu taşıyan Katharina Blum için hapiste olmakla dışarda olmak arasında bir fark yoktur artık; aslında sevgilisine daha yakın olacağı için hapiste olmak daha tercih edilir görünmektedir ona.

Katharina Blum'un yaşadıklarını haberleştiren gazeteci Werner Tötges'in yaptıkları ne gibi etik sorular taşımaktadır? Tötges etiğe sahip bir gazeteci midir? Nerede ya da nerelerde

yanlış yapmıştır Tötges? Onu bu yanlış davranışlara götüren nedir? Tötges Katharina Blum'u değerlendirebilecek kadar tanımış mıdır, onu tanıma ve gerek onu gerekse olup bitenleri doğru yansıtmaya çabası göstermiş midir? Yaptıklarının bir insanın onurunu ayaklar altına aldığına farkına varmamış mıdır?

Tötges sorgulamada ortaya çıkan her bilgiyi, her kuşkuyla, her söylentiye olduğu gibi ya da abartarak gazetesine taşımış; gazete pekçoğu doğru olmayan, Katharina Blum'un özel yaşamına ait öğeler taşıyan, onun —içinde yer aldığı moral ile pek uyumayan—siyasal görüşlerine ve dinsel inançlarına göndermelerde bulunan bu enformasyonu yayınlamakta bir sakınca görmemiştir. Oldukça çekingen ve içine kapanık bir kişi olan Katharina Blum, hiç olmadığı biçimde, yani evine sürekli erkeklerin girip çıktığı, erkeklerden pahalı hediyeler ya da paralar kabul eden, bu paralarla genç yaşta bir konut edinebilen bir kişi olarak resmedilmiştir. Resim resmedilenden çok farklıdır. Olan biten değil, halkın ilgisini çekeceği düşünüldüğü gazete- de anlatılan.

Gazetenin ya da gazeteci Tötges'in yapıp etmelerini belirleyen, doğru haber vermek değil, sansasyonel bir haber yapmak, böylece gazetenin satışını artırmak düşüncesi olmuştur. Bu hedefe erişmek için kullanılacak herşey kullanılmış; sansasyonel olabilecek her enformasyon kırtısı, dedikodu ya da söylenti sınanmadan yayımlanmıştır. Bu, ağır hasta olarak hastanede yatan bir kişiyle görüşmeyi gerektirdiğinde, onun ölümü pahasına da olsa, —hekimin uyarısına rağmen— bu görüşme yapılmıştır. Sansasyonel haber ya da “magazin haberciliği” uğruna kişiler harcanmış, haber yapılırken karşıda bir kişinin, insan türünün bir üyesinin olduğu unutulmuştur.

Doğru mu yapılmıştır? Tötges ve çalıştığı gazete “gazeteciliğin amaçları”na uygun biçimde hareket etmiş midir? Tötges'in Katharina Blum'a ve içinde bulunduğu duruma ilişkin değerlendirmeleri doğru değerlendirmeler midir? Onun haberlerini yeterince sınamaksızın manşete çıkaran gazete yöneticilerinin değerlendirmeleri doğru değerlendirmeler, yaptıkları doğ-

ru eylemler midir? Bu sorulara olumlu yanıt vermek pek mümkün değil. Haberlerde bilgilendirmenin çok ötesine gidildiği gibi, olan biteni doğru değerlendirmeye ilişkin bir çaba da görülmemektedir. Tötges ve arkadaşları böyle bir gerekliliğin bile farkında değildirler ya da yaptıklarında bu bilince sahip olduklarını gösteren izlere pek rastlanmamaktadır.

Basın özgürlüğü, gazeteciye insanların özel yaşamlarına girme, insanları araç olarak kullanma, onların onurlarıyla oynama hakkını verir mi? Sıkça söylendiği gibi “kamuya mal olma” bu sınırları ortadan kaldırır mı yoksa kaldırılamıyacak kimi sınırlar var mıdır? Yukarıda aktarılan olayda Katharina Blum'un özel yaşamına pervasızca girilmiş, kendisinin de vurguladığı gibi, onuru ayaklar altına alınmamış mıdır?

Sınır çizme ve değerlendirme sorununun en canlı örneklerinden biri de geçtiğimiz yıllarda hastalarına cinsel tacizde bulunduğu iddia edilen bir doktorun yaptıklarının belgelenmesi için, bir haber programı sorumlusu tarafından hasta gibi bu doktora gönderilen bir genç kızın, doktorun kendisine yaptıklarını gizli kamerayla tesbit etmesi, bu görüntülerin de bir haber programında yayınlanması olayında yaşandı. Olay hem iki meslek grubunca —hekimler ve gazetecilerce— hem de toplumun tüm duyarlı kesimlerince hararetli bir biçimde tartışıldı. Bir yandan Tabip Odaları meslektaşlarının eylemini kendi meslek etikleri açısından değerlendirirken, diğer yandan basın mensupları gizli kamerayla yapılan ve bir mizansene dayanan çekimlerin yayınlanmasının basın ahlakı yasasına uygunluğunu sorguladılar. Bu tartışmaya gazete okuyucuları ile TV izleyicilerinin de, telefon anketi yoluyla, katılması sağlanarak, onların da haberin yayınlanıp yayınlanmaması konusunda görüş belirtmeleri istendi; mizansen haber de bu kamuoyu görüşü dayanarak yapılarak gazete ve televizyonlarda yayımlandı. Eksik bilgilendirmeyle, haberin bu koşullarda yayınlanıp-yayınlanmaması konusunda görüşleri sorulan insanların ezici bir çoğunluğu haberin yayınlanmasını istediler. Bu sonuç, haberi yayınlayıp yayınlamamayı kendi aralarında tartışan gazete ve televizyon yet-

kililerinin karar vermelerini kolaylaştırdı. Eksik bilgiyle yönlendirilen çoğunluğun verdiği karar, yapılması gerekeni belirledi. Ama kararın verilmiş olması tartışmaları sona erdirmeydi. Doktorun eyleminin doğruluğu-yanlılığı ile haber programını yayımlayan program sorumlusunun yaptığına doğruluğuna-yanlılığına ilişkin tartışma daha uzun bir süre devam etti.

Basın ve tıpla ilgili etik sorunların bir kez daha açık bir biçimde görülmesini sağlayan bir olay oldu bu. Olay kimi soruları da beraberinde getirdi:

1. Haberin yayınlanıp yayınlanmaması konusunda yapıldığı gibi, etik konularda ankete başvurmak ve sonuçta çoğunluğun dediğini doğru saymak uygun bir yol mudur? Kararı çoğunluğun vermesi ya da verilen kararın çoğunluk tarafından desteklenmesi, bir kararı "doğru" kılar mı?

2. Eğer yanıt olumsuzsa, doğru kararlar çoğunluğun oyuyla verilemezse, bu örnek olayda olduğu gibi, doktorun hastasına yaptıkları ile bunu haber yapan yayıncıların yaptıklarının doğruluğuna-yanlılığına nasıl karar verilebilir? Böyle bir kararın verilmesi, daha doğrusu bu tür bir eylemin ya da durumun doğru değerlendirilmesi mümkün müdür?

3. Böyle bir doğru kararın verilmesi mümkünse, bu kararın dayanakları neler olacaktır ya da hangi değerlere, hangi ölçütlere ya da ilkelere dayanılarak, nasıl karar verilecektir? Kısaca bir eylemi ya da durumu doğru değerlendirmek nasıl olanaklıdır?

Kişilerin temel haklarından olan, etrafında olup bitenler konusunda kendi fikrini oluşturma hakkının kullanılabilmesi için, yukarıda aktarılan taciz haberi duyurulacak mı yoksa bir kişinin yaşamına mal olacağı düşünülerek haberin yayınından vaz mı geçilecektir? —Öncelikle bu konuda bir karar verilmesi gerekmektedir.

Yukarıda anlatılan olayda haber yayınlanmış, habere konu olan hekim, söylediği gibi intihar etmemiş, kendisi hakkında açılan soruşturma da beraatle sonuçlanmış. Haberin yayınından sonra kameralar cinsel tacizin belgelenmesi için "kullan-

lan" genç kıza ("konu mankeni"ne) çevrilmiş, çok üzerine gidilen genç kız ruhsal bunalıma girmiş ve intihar girişiminde bulunmuştur. Olayın arkasından sıkça sorulan, program sorumlusu gizli kamera çekimlerini yayınlamakla doğru mu yapmıştır; bir genç kızın böyle bir görüntüleme işi için kullanılması uygun mudur; bir hekimin muayene odasının gizli kamerayla görüntülenmesi doğru bir davranış mıdır gibi sorular yanıtız kalmıştır. Şüphesiz sorulara çeşitli, bazen de birbiriyle çelişen yanıtlar verilmiştir. Ama verilen yanıtlar olaya ilişkin olmayıp daha çok, genel olarak "gizli kamera kullanma", "konu mankeni kullanma", hekim muayenehanesine gizli kamera yerleştirme" gibi davranışlara ilişkindir; bu türden davranışlar yapılmalı mıdır yapılmamalı mıdır sorusunda yoğunlaşmıştır. Sorular yanıtlama olanağının pek olmadığı bir düzeye kaymıştır. Asıl yanıtlanması gereken —hekimin yaptıklarını bir yana bırakırsak— program sorumlusunun gizli çekim yapması, bu çekimi yayınlaması, bir genç kızın "konu mankeni" olarak kullanılması doğru mudur sorulardır. Bu soruların yanıtlanması ise herşeyden önce olaya ve olayın gerçekleştiği koşullara ilişkin yeterli bilgiye ve bu arada kimi başka türden bilgilere —etik ve antropolojik bilgilere— sahip olmayı gerektirmektedir. Ancak bu bilgilerle doğru değerlendirme olanaklı hale gelmektedir. Bu ise diğer uğraşı alanlarında ve yaşamın her alanında olduğu gibi, gazetecilikte de etik sorunların önemli bir kısmının doğru değerlendirme sorunundan kaynaklandığını bize göstermektedir. Ezbere değerlendirmeler diğer kimi sorunlar yanında etik sorunlara, kişilerin yalnız araç olarak görülmelerine, değer çignemelerine, sonuçta insanın değerinin ya da insan onurunun ayaklar altına alınmasına da yol açmaktadır.

Gazetecilik, "farklı sosyal sistemlerden (çevrelerden) güncel bilgileri toplamak, seçmek, işlemek ve bunları tekrar bu sosyal sistemlerin emrine sunmak" (Weischenberg ve Hienztsch, 1991: 54) ise bir gazetecinin etiğe sahip olup olmamasını tanımlayan eylemleri de güncel bilgileri toplama, seçme, işleme ve sunma eylemleri olacaktır (Haller, 1991: 197). Burada yapıldığı gibi, gazetecilik yalnız haber gazeteciliği olarak düşünüldüğün-

2
Aslında hangi faaliyetlerin gazetecilik adı altına sokulabileceği, yalnızca eğlendirmeye yönelik program yapımcılarının gazeteci sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır. Ama Haller'in yaptığı gibi, genellikle gazetecilik denince haber gazeteciliği akla gelmekle birlikte, bu tür etkinlikler de gazetecilik mesleği içinde düşünülmektedir (Haller, 1991: 196-197).

3
"Olay ve durumların değerlendirilmesi ... söz konusu olunca, bize verilen, tarihi realitenin bir kesimidir. Bir olayın, durumun değerlendirilmesi de, o olayın veya durumun yorumu olarak ortaya çıkar.

Tarihî realiteyi yorumlama bize, felsefe tarihinde rastladığımız bilgi çeşitlerinden apayrı bir bilgi sağlar.... Ona perspektifli bilgi diyebileceğimiz bu bilgi, tarihî varlıkla ilgili değerlendirmelerden: açıklamalar ve olaylarla durumların yorumlarından meydana gelir" (Kuçuradi, 1971: 65-66).

de, özellikle radyo ve televizyonlardaki eğlendirmeye, "hoşça vakit geçirtmeye" yönelik gazetecilik² bir yana bırakıldığında, haber gazeteciliğinin yüklendiği görev, olup bitenleri haberleştirerek basın-yayın yoluyla olup bitenler hakkında doğrudan bilgi sahibi olmayanlara iletmek; bu yolla onların olup bitene ilişkin kendi görüşlerini oluşturmalarına katkıda bulunmaktır. Ama bu hiç de gazetecilerin ve iletişim bilimcilerin genellikle sandıkları gibi "toplamak, seçmek, işlemek, sunmak" başlıklarıyla tüketilebilecek bir işlem değildir. Bu sözcüklerle adlandırılmaya çalışılan etkinlikler arasında kesişmeler olduğu gibi, burada sayılan her bir işlem de kendi içinde birçok sorun taşımaktadır. Haber gerçekten de toplanan bir şey midir? Gazeteci haberi toplamakta mıdır yoksa haberi üretmekte midir? Yoksa haber başka bir yolla mı haberleşmektedir? Haber nedir? Haberde haberleştirenin yeri nedir? Haberleştirmede ne gibi etik sorunlar söz konusu olabilmektedir?

Bir haber yapan gazeteci çevresinde olup bitenler içinden birisini ya da birkaçını seçerek, şu veya bu nedenle onu/onları seçerek, haberleştirmektedir. Böylelikle çok sayıda olup-biten arasında yalnız o seçilen olup-biten olaylaştırılmakta, yalnız o olaylaştırılan, yani bakan kişi tarafından çerçevesi çizilen şey kamuoyuna iletilmektedir. Diğer olup bitenler ise geçmişte kalmakta, başka bir kişi tarafından saptanıp belgelenmedikçe de tarihsel alanda bir kerelik olup bitenler olarak yerini almaktadır. Kısaca her olay bir olaylaştıran kişiyle olay olmaktadır. Olayın —ama olan bitenin değil— çerçevesini çizen, onu belli bir zamanda başlatan ve bitiren de bu kişidir. Bu nedenle her olayda —olup bitenler zinciri içinden yalnız onun seçilip sunulmasında— ifade edilmeyen gizli bir değerlendirme bulunmakta (Kuçuradi, 1998: 17); her olayda olaylaştıranın bakışından gelen kaçınılmaz bir perspektiflilik söz konusu olmaktadır³. Gazetecinin sürekli akış içindeki olup bitenler arasından hangisi ya da hangilerini seçeceği, onun sınırlarını nasıl çizeceği, bakışını ya da kamerasını olayın hangi noktasına yönelteceği, tamamıyla ona, onun görme ve değerlendirme gücüne, onun yapmak istediğine —amacına— bağlıdır. "Böylece aynı olayla ilgili farklı ke-

sitler alma imkânı, birbirinden az çok farklı ama aynı zamanda doğru yorumlar yapmak imkânını verir" (Kuçuradi, 1971: 66). Bu, yapılan her yorumun, olaya ilişkin her söylenenin doğru olacağı anlamına gelmez. Doğrunun hep bir perspektiflilik, bakandan kaynaklanan bir perspektiflilik taşıyacağı anlamına gelir.

Gazetecilikte karşılaşılan sorunların önemli bir bölümü bu noktaya ilgilidir. Gazetecinin iletme, aracılık etme (*medium, media*) görevini iyi yapabilmesi, olan bitenleri doğru aktarabilmesine bağlıdır. Bu da öncelikle olayları, durumları doğru değerlendirebilmeyi, onlara değer biçip değer atfetmeden, onları oldukları gibi görebilmeyi gerektirir. Bunu yapacak olansa kişilerdir. Bunun temeli ise kişilerin bilgisel ve zihinsel donanımları, kısaca yetenekleridir. Etik eğitimi bu yetenekleri geliştirebilir; kişilere, farklı türden bilgiler gerektiren, bir olayı ya da durumu değerlendirmenin olanağını gösterebilir. Meslek etiklerinden genellikle beklenildiği gibi, her tek durumda ya da belirli durumlarda neyin yapılabileceğinin bilgisini veremez etik eğitimi. Belki birçok meslek etiğinin yaptığı gibi, o meslek mensuplarının belirli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini dile getiren ilkeler, değerlendirme ve eylem normları ortaya konabilir. Kişiler bu normlara göre davranmaya da zorlanabilir. Ama bu ne doğru değerlendirmeyi sağlar ne de etik eylemeyi. Çünkü kişinin, örneğin gazetecinin, yaşadığı her durum —durumlar, olaylar arasında kimi benzerlikler olsa da— tektir, bir kereliktir. Belirli zamanda ve yerde yaşanır, sona erer. Bu nedenle, belirli durumlarda nelerin yapılabileceğinin dile getiren basın meslek ilkeleri, tüm diğer meslek ilkeleri gibi, tek başına kişinin doğru değerlendirme yapmasını sağlayamaz.

O olup biteni diğer insanlara olan bitene uygun bir biçimde iletme için bir olaya bakan gazetecinin, önceden saptanmış belirli bir ilke ya da değerlendirme normuyla olayı değerlendirmenin ötesinde olayı kendi gözleriyle görebilmesi gerekir. Olayı teklifinde ele alarak doğru değerlendirilebilmesi gerekir⁴. Bu-

4
Bu Anton Hügl'in "ilke temelli moral" (*Prinzipienmoral*) ve "durum temelli moral" (*Situationsmoral*) ayrımı yaparak, "durum temelli moral" olarak nitelediği şeyle karıştırılmamalıdır (Hügl, 1991: 61-62). Burada söz konusu edilen her durum ya da olayın teklifinde ele alınması gerekliliği, bu türden değerlendirmeler üzerine genellemeler yapılmasına engel değildir. Bu anlamda "ilke temelli morali", yani ilkeye dayalı açıklamayı tümüyle dışarıda bırakmaz.

değerlendirilen şeye değer atfedilmezse— büyük oranda yukarıdaki adımları izler ya da ancak bu adımlar atılarak doğru değerlendirme yolu açılabilir. Değerlendirilen şey ister bir olay, ister bir kişi, ister bir durum, ister bir yapıt, ister bir varlık türü (örneğin insan) olsun, doğru değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle onun doğru kavranması ya da anlaşılması gerekmektedir. Ancak doğru anlamadan sonra, değerlendirmenin ikinci adımı olan, onun diğer benzeri şeyler arasında yeri araştırılabilir. Ancak birinci ve ikinci adımın doğru atılmasından, yani onun doğru kavranmasından ve benzeri şeyler arasındaki yerinin görülmesinden sonra, onun insanın değeriyle bağlantısı kurularak etik değeri ortaya konulabilir. Birinci veya ikinci adımda yapılacak bir yanlışlık doğru değerlendirme yolunu da tümüyle kapayacaktır. Bu nedenle doğru değerlendirmeye giden yol çeşitli güçlüklerle doludur. Bu güçlüklerin aşılması ise ancak bilgiyle mümkündür; hem de birkaç türden bilgiyle. "Keskin bilme yetenekleri ve yaşantı olanaklarının zengin bilgisi, etik bir ilişkide eylemin anlaşılmasını; değer sorunlarına ilişkin bilgiyse, değerlendirmenin diğer iki adımının gerçekleştirilebilmesini sağlar" (Kuçuradi, 1996: 22). Bakılanın, örneğin karşısında bulunan kişinin eyleminin, doğru anlaşılmasından sonra, ancak değere ve değerlere ilişkin (doğru) bilgiyle donanmış kişi, bakılan şeyin, yani o eylemin o durumdaki diğer eylemler arasında neyi ifade ettiğini görebilir; kısaca o eylemin değerini değerlendirebilir. Bu üç adım için kendisine gerekli olan bilgilere sahip değilse kişiye düşen susmasını, yanılabilceğini bilmek, muhakkak birşey yapması gerekiyorsa da eyleminin dayandığı değerlendirmenin yalnızca bir "izlenim" olduğunu ortaya koymaktır (Kuçuradi, 1996: 22-23).

O zaman bir "meslek etiği"nden, örneğin basında ortaya çıkan etik sorunları aydınlatması/çözmesi beklenen "basın etiği"nden beklenen ne olacaktır?

"Basın etiği", daha doğrusu basın mensuplarının karşı karşıya kaldıkları etik sorunları çözmeye etikten beklenebilecek olan, olaylardaki etik sorunları görme ve aydınlatma bilincinin

kazandırılması; kişilerin etik eğitimiyle bunu yapabilecek hale getirilmesi ya da bu yönde geliştirilmesidir. Bu da etik ilişki, eylem, değerlendirme ve değer/değerler konularında bilgi vermekle; basın sektöründe yaşanan etik sorunların tartışılarak etik bilincin uyandırılması yoluyla yapılabilir. Bunun ötesinde etik her tek durumda geçerli olacak bazı değerlendirme ve davranış normları veremeyeceği gibi; belirli durumlarda nasıl davranılacağına ya da davranılmayacağına ilişkin normlar da getiremez—en azından bunu yapmak etik olmaz. Felsefenin bir alanı olarak etik olsa olsa bu türden hazır normlarla değerlendirme yapmanın ne olduğunu bize söyler ve bu normların türetildiği temeli ya da temelleri bize gösterebilir.

Ayrıca basın-yayın alanında karşılaşılan etik sorunlar, sağlık ya da eğitim alanında karşılaşılan etik sorunlardan özce farklı değillerdir. Statüler ve oynanan toplumsal roller farklı da olsa, bu rolleri oynayan tek tek kişilerdir. Ahmet'tir, Eliot'tır, Jacques'tır, Heinrich'tir, Meryem'dir. Karşıda da genellikle kişiler ya da insan durumları vardır. Bu nedenle yanlış anlamaya, yanlış değerlendirmeye dayanan her eylem sonuçta karşıdaki kişilere —bu arada eylemde bulunan kişinin kendisine de— zarar verebilir, değer harcayabilir. Kişi kendisine ya da karşısındakine/karşısındakilere zarar verebilir; insanın değerine, insan olmaya zarar verebilir. Bu şekilde kişilerin onurlarının çiğnenmesine yol açılabilir. Bu nedenle farklı uğraşı alanlarında farklı rol ilişkileri, farklı toplumsal ilişkiler görülse, bu ilişkiler meslekten mesleğe kimi farklılıklar gösterse de bu ilişkileri taşıyan hep tek tek kişiler olduğundan, kişi-kişi ya da kişi-insan durumu ilişkisi olarak karşımıza çıkan etik ilişkiler hep aynı kalmaktadır. Kişi hangi toplumsal rolü oynuyor olursa olsun, sonuçta o ilişkide kişi olarak vardır ve verdiği her karar, yaptığı her eylem onun kararıdır, onun eylemidir; bunlardan sorumlu olan da kendisidir. Değer koruyan, değerleri bir kez daha dünyada yaşatan eylemlerinden olduğu gibi, değerlere zarar veren, değer harcayan eylemlerinden de sorumludur kişi. Bu, muhabir için de, genel yayın yönetmeni için de, ulaştırma görevlisi için de, mühendis için de, hekim için de, öğretmen için de aynıdır.

Bir bilgi dalı olarak etikten beklenebilecek olan insan olmaya, insanın değerine (ya da onuruna) zarar vermeden yaşamanın yolunu aydınlatması, bunun bilgisini ortaya koymasındır. Bundan ötesi tek tek kişilere, bizlere kalmaktadır.

Kaynakça

- Böll, Heinrich (1980). *Die verlorene Ehre der Katharina Blum*. Münih: dtv.
- Cohen, D. Eliot (der.) (1992). *Philosophical Issues in Journalism*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- Haller, Michael (1991). "Die Journalisten und Ethikbedarf." *Medien-Ethik: Beschreibungen, Analysen, Konzepte für den deutschsprachigen Journalismus*. Michael Haller ve Helmut Holzhey (der.) içinde. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Hügli, Anton (1991). "Was haben die Medien mit Ethik zu tun?" *Medien-Ethik: Beschreibungen, Analysen, Konzepte für den deutschsprachigen Journalismus*. Michael Haller ve Helmut Holzhey (der.) içinde. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Kuçuradi, Ioanna, (1971). *İnsan ve Değerleri*. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna (1996). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna (1998). "Miscelanea on 'Ethics and Contemporary Journalism'. *Emel Doğramacı'ya Armağan*, Büken vd. (der.) içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. 13-19.
- Merrill, John Calhoun (1974). *The Imperative of Freedom. A Philosophy of Journalistic Autonomy*. New York: Hastings House.
- Tepe, Harun (1998). "Bir Felsefe Disiplini Olarak Etik. 'Etik' Kavramı Tarihçesi ve Günümüzde Etik". *Doğu Batı Dergisi* 4: 9-24.
- Weischenberg Siegfried ve Hienztsch Ulrich, (1991). "Neuigkeit vom Fließband. Journalismus als soziales System." *Funkkolleg "Medien und Kommunikation"*, *Studienbrief* 8 içinde. Tübingen. 44-85.

Kitap Eleştirileri

Politikanın İletişimi İletişimin Politikası

Eser Köker (1998). Ankara: Vadi Yayınları, 173 sayfa.

Süleyman İrvan

Türkiye'de iletişim çalışmaları alanında eksikliği duyulan yayınların başında, temel kaynak olabilecek nitelikte bir siyasal iletişim kitabının bulunmaması gelmekteydi. Doktoradan hocam olan Eser Köker, uzun bir dönemin ürünü olan *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası* başlıklı kitabını yayımladı.

Kitap üç ana bölümden oluşmakta. İlk bölümde siyasal iletişim ya da Eser Köker'in tercihiyle politik iletişim tanımlanıyor, tartışılıyor. İkinci bölümde bir siyasal iletişim biçimi olarak politik konuşma ya da retorik tartışılıyor. Son bölümde de iletişim özgürlüğü kavramının tarihsel gelişimi irdeleniyor. Yani seçimlerde medyanın rolü, siyasal reklamcılık, siyasal habercilik gibi siyasal iletişim derilince hemen aklımıza ilk geliveren kavramlardan arınmış bir metinle karşı karşıyayız. Yazar elimizdeki metnin yabancı literatürde görmeye alışkın olduğumuz siyasal iletişim metinlerinden farklı olduğunu daha girişte bizlere hatırlatıyor: "Politik iletişimin, politikanın postmodern döneminde yaşadığı dönüşümlere koşut olarak bir teknik ya da teknikler toplamı olarak algılanmasını dayatan pazar koşulları, bu alanın kuramsal nesnesinin sahip olduğu tarihsel ve felsefi birikimden yalıtılma-

sı işlemine ivme kazandırmıştır. Burada politik iletişim kavramı etrafında sürdürülen tartışmalar aracılığıyla, bu birikimi günümüz şartlarında yeniden hatırlamak gereği vurgulanmak istenmiştir" (9-10). Siyasal iletişimin tecimsel iletişimden farklı bir iletişim biçimi olarak pratiğe dökülmesi Türkiye açısından belki yeni bir olgudur (Batmaz, 1999), ancak siyasal iletişim araştırmaları tarihine geri dönüp baktığımızda bu alanın kurucusu sayılanlar arasında adı geçen Paul Lazarsfeld'e de benzer eleştiriler yöneltilmiştir. Chaffee ve Hochheimer'e göre (1985), ilk siyasal iletişim araştırmalarının ardında yatan temel sayıltılardan birisi şuydu: "Oy verme edimi pazardan ürün satın almakla eşdeğer olan bir tüketici kararı olarak görülüyordu. Bu sayıltıdan hareketle siyasal iletişim, seçmenlerin adaylara ilişkin kararlarını etkilemeye yönelik iletler ya da kampanyalar olarak tanımlanıyordu. Kısacası siyasal iletişim bir pazarlama fenomeni olarak görülüyordu."

Çalışmanın birinci bölümünde, kitabın adına da uygun olarak *iletişim politikası* ve *politikanın iletişimi* kavramları açıklanıyor. Yazar, iletişim politikalarının, hükümet ile yayıncılar ya da daha genel bir ifade kullanırsak medya sahipleri arasındaki ilişkilerin ve yönetilenlerin iletişim alanında üretilen politikalara verdikleri onayın söze dökülmesinin çerçevesi olarak anlaşılması gerektiğini söylüyor (15). Ancak iletişim politikalarının belirlenmesinde etkili olan dışsal etmenlere (örneğin siyasal